

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Державні заклади вищої освіти (ЗВО) України, особливо регіональні, протягом тривалого часу періодично попадають у передкризовий або кризовий стан. Його головними причинами, як правило, стають чинники, пов'язані з недостатнім державним фінансуванням. Хронічна нестача коштів посилюється внаслідок інфляції, а також через жорстку конкуренцію між ЗВО на ринку платних послуг вищої освіти й її підсилення внаслідок скорочення чисельності випускників загальноосвітніх шкіл. Ця проблема ускладнюється все більшим від'їздом випускників місцевих шкіл для навчання в інші великі міста України й зарубіжні країни. Значні фінансові обмеження разом зі скороченням кількості студентів становлять суттєву загрозу для нормального функціонування ЗВО.

Складне фінансове становище, в яке періодично потрапляють ЗВО, вимагає розробки та практичної реалізації комплексу заходів, спрямованих на покращення ситуації. У зв'язку з тим, що поліпшення держбюджетного фінансування в найближчі часи є практично неможливим, а збільшення доходів за рахунок розширення платних освітніх послуг або збільшення обсягів науково-дослідних робіт уявляється сумнівним, закладам вищої освіти необхідно постійно здійснювати оптимізацію використання вкрай обмежених коштів, вишукувати нові шляхи

збільшення доходів і резервів економії, що передбачає широке застосування економічних методів управління.

Враховуючи досить великий досвід удосконалення управління в умовах кризових ситуацій, накопичений в бізнес-організаціях, на наш погляд, доцільним є не реалізація окремих не пов'язаних один з одним заходів або навіть їх комплексу, що застосовуються ЗВО періодично, під час загострення ситуації, а впровадження в практику управління нових економічних методів і систем, які пройшли успішну адаптацію в сфері матеріального виробництва. Це можливо у зв'язку з тим, що у цей час ЗВО, як і підприємства, є носіями ринкових відносин. Зокрема, у другій половині 1990-х років в Україні сформувався досить розвинений ринок освітніх послуг вищої освіти [1], на якому у теперішній час поряд із ЗВО недержавної форми власності активно працюють державні університети, академії й інститути. У 1991 році в Україні з'явилося два перших недержавних ЗВО. У 2009 році їх кількість досягла 243, хоча у 2018 році скоротилася до 209 [2, с. 89].

Багато-які ЗВО державної форми власності, крім асигнувань з державного бюджету, отримують досить великий дохід від надання платних послуг і таким чином здійснюють своєрідну підприємницьку діяльність. Так, протягом 1995-2005 років чисельність студентів, що навчалися за рахунок органів державної влади, фізичних та юридичних осіб (платне навчання) збільшилася з 40,1 тис. осіб до 246,8 тис. осіб, після чого скоротилася до 119,2 тис. осіб у 2018 році [12, с. 92].

В умовах глобалізації економіки, стрімких змін середовища як прямої, так і непрямої дії, сучасні ЗВО, які є відкритими організаціями, повинні мати адаптаційні механізми та структури, які б дозволяли їм не тільки пристосовуватися до нових реалій, але й розвиватися в умовах обмеженого фінансування з боку держави і жорсткої конкуренції з боку місцевих та столичних ЗВО і навіть

потужних університетів інших країн. Все це створює необхідність переходу державних ЗВО від політики, що базується на бюрократичній моделі управління, до підприємницької поведінки, яка властива підприємствам, працюючим в умовах ринкової економіки, широке впровадження у діяльність університетів, інститутів і коледжів принципів та методів, застосовуваних підприємницькими організаціями. Вже зараз як реакція на зміни зовнішнього середовища у ЗВО впроваджуються системи бюджетування, з'являються відділи маркетингу, менеджменту якості, моніторингу якості і т. д. Це полегшує розв'язання фінансових проблем, дозволяє відслідковувати зміни на ринку освітніх послуг і ринку праці, визначати нові освітні потреби підприємств та населення, швидко й адекватно реагувати на них. Водночас, багато-які практичні і тим більше теоретичні питання, пов'язані з підсиленням економічних методів управління у ЗВО України залишаються невирішеними.

Можливість і доцільність підприємницької поведінки ЗВО підтверджуються досвідом і тенденціями розвитку вищої освіти в країнах з ринковою економікою, в яких застосування ринкових методів у діяльності університетів отримало визнання. Зарубіжні провідні університети перетворюються на наукомісткі підприємства, що генерують нові знання, які у теперішній час є цінним товаром, базою для створення нових технологій та продукції. У багатьох зарубіжних країнах ринкові методи вже давно стали невід'ємним атрибутом діяльності ЗВО. Деякі зарубіжні університети, що фінансуються за рахунок бюджетів своїх країн, підкреслюють підприємницькі аспекти своєї діяльності, декларуючи це у своїх місіях.

Значне підсилення економічної складової в загальній системі управління ЗВО, тобто широке впровадження економічних методів управління, у цей час уявляється найважливішим завданням. Перед українськими ЗВО

постійно постає питання про визначення першочергових напрямів використання вкрай обмежених державних асигнувань та самостійно зароблених коштів, оптимізацію дохідної та витратної частин свого бюджету. При цьому повинна враховуватися досить складна сукупність зовнішніх і внутрішніх обмежень. Одним з критеріїв при прийнятті та реалізації будь-яких управлінських рішень на будь-якому ієрархічному рівні повинна стати їхня економічна доцільність. Економічно необґрунтовані рішення, «неекономічна» поведінка керівників та працівників ЗВО мусять відійти в минуле. Нагальними є формування підприємницької культури у всього персоналу ЗВО, орієнтація його на інноваційну діяльність та вишукування шляхів збільшення доходів ЗВО, виховання професорів і доцентів-лідерів, які б не тільки генерували ідеї, але й могли б очолили нові напрями навчальної та наукової роботи, розуміючи можливості та перспективи комерціалізації їх результатів.

Серед економічних методів і систем, які, на нашу думку, в ЗВО повинні використовуватися в першу чергу, слід відзначити управління витратами, управління оплатою праці, управління трудомісткістю навчальної роботи, управління чисельністю науково-педагогічних працівників і планування роботи з урахуванням нормативних вимог до рівня їх наукової та професійної активності, методи аналізу фінансових результатів, методи уніфікації навчальних планів освітніх програм і робочих програм дисциплін та планування рівня уніфікації тощо.

Список використаних джерел

1. Lomonosov A., Lomonosova O., Nadtochii I. Socio-economic and institutional preconditions for the formation of the educational services market in higher education of Ukraine.

Baltic Journal of Economic Studies. Riga: Publishing House «Baltija Publishing». 2019. Vol. 5 (2019). No. 2. P. 104–116.

2. Університетський менеджмент: підгрунтя запровадження: монографічна серія у 4 т. Т. 2. Наук. ред. серії Парсяк В. Н. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 296 с.

УДК 338.012

Ломоносова Оксана

д. е. н., професор,

Херсонський навчально-науковий інститут
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОНІТОРИНГУ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА УНІВЕРСИТЕТУ ЯК АКТОРА РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Своєчасна, а краще превентивна адаптація закладів вищої освіти (ЗВО) до трансформацій рухливого зовнішнього середовища вимагає безперервного отримання різноманітної інформації, що стосується кон'юнктури ринку освітніх послуг вищої освіти та ринку праці, стану і перспектив економіки регіону та загроз для неї, демографічної ситуації, рівня та динаміки цін на інші послуги і товари, дій конкурентів, науково-технічних, технологічних, соціальних й інших інновацій тощо. Тільки за наявності надійної об'єктивної інформації ЗВО можуть вчасно реагувати на зміни, зумовлені впливом цілого спектру чинників їхнього зовнішнього середовища, та приймати адекватні обґрунтовані управлінські рішення.